

BIBLIOTEKOS IR MOKYKLOS LIETUVOJE IR KITOSE TUOLAIKINĖS RUSIJOS IMPERIJOS MOKSLO APYGARDOSE 1830 IR 1831 METAIS*

Aleksandras Ružancovas

1832 metais išleistoje E. Ziablovskio „Rusijos statistikoje“ [1] surašytos visos stambiausios tuolaikinės Rusijos imperijos bibliotekos:

Pavadinimas ir vieta	Tomų skaičius 1831 metais
Viešoji Petrapilyje	273.776 [2]
Mokslų Akademijos “ “	101.837
Universiteto, Vilniuje	51.837 [3]
“ “ “ Dorpate (Tartu)	52.449
“ “ “ Maskvoje	22.777 [4]
“ “ “ Kazanėje	23.930
“ “ “ Charkive ¹	20.406
“ “ “ Petrapilyje ²	9.935
Rumiancevo muziejaus, Petrapilyje [5]	28.921
Viso	584.747

Visose 6 universiteto bibliotekose buvo 1831 metais 180.954 tomai, taigi Vilniui tenka 28,6% universitetų bibliotekose buvusiųjų tomų [6] ir 8,8% – visos imperijos stambiausių bibliotekų.

Mokyklų statistika paduota iš 1830 ir 1831 metų. Vilniaus mokslo apygardoje rasime didelį skirtumą ir kartu su tuo įsitikinsime, kaip neigiamai atsiliepi pirmasis sukilimas Lietuvos švietimui.

Pradėsime nuo universitetų. Tenka prisiminti, kad tuolaikinėje Rusijos imperijoje Vilniaus universitetas buvo pats seniausias, įsteigtas 1579 metais. Po jo ėjo Dorpato (Tartu) universitetas Estijoje, įkurtas 1632 metais. Pačios Rusijos universitetai atsirado vėliau. Maskvoje buvo įsteigtas 1755 metais, Kazanėje – 1804 metais. Tais pačiais 1804 metais įkurtas ir Ukrainos universitetas Charkive. Oficialiai Petrapilio universitetas buvo įsteigtas 1819 metais,

* Saugoma LNB RKRS, F47-2504, I. 1–3.

1 A) Charkove.

2 B) Sankt Peterburge.

tačiau dar imperatorius Petras I, steigdamas naujoje Rusijos imperijos sostinėje 1724 metais Mokslų Akademiją, liepė prie jos įkurti ir universitetą. Deja, vėliau jis savaime išnyko ir pirmuoju Rusijos universitetu buvo visada laikomas Maskvos universitetas.

Studentų skaičius universitetuose buvo toks:

Universitetas	1830 m.	1831 m.
Vilniaus	1321	120
Maskvos	754	814
Dorpato (Tartu)	619	592
Charkivo	308	313
Petrapilio	202	236
Kazanės	113	146
Viso	3317	2201

Iš bendro studentų skaičiaus 1830 metais Vilniui teko net 39,8%. Po sukilimo, 1831 metais, Vilniaus universiteto studentai sudarė tik 5,4% bendro tuolaikinės Rusijos universitetų studentų skaičiaus. Ir jei Vilniaus universiteto bibliotekos knygos po jo uždarymo papildė kitų universitetų bibliotekas, tai to negalima pasakyti apie Vilniaus universiteto studentus, nes tuose universitetuose, kurie liko 1831 metais (be Vilniaus), studentų prieauglis buvo menkas, vos 72 nauji.

Panašiai buvo ir su mokyklomis Lietuvoje ir kitose mokslo apygardose. Štai lentelė:

Mokyklų tipas	Mokyklų skaičius metais	
	1830	1831
Gimnazijų [7]	63	62
Apskrities mokyklų	413	392
Parapinių ir sodžių mokyklų	718	469
Pansionų [8]	402	345
Viso: pagal knygą	1604	1271
tikrumoje [9]	1596	1268

Iš kitų lentelių, kur parodytas mokyklų, mokytojų ir mokinių skaičius mokslo apygardomis, ryškiau pamatysime Lietuvos ir kitų mokslo apygardų mokyklų būklės vaizdą. Ta proga tenka pažymėti, kad Vilniaus mokslo apygardos centras buvo Vilniuje, apygardai priklausė tuolaikinės Vilniaus ir Gardino Gubernijos ir Balstogės sritis. Kauno gubernija buvo išskirta iš Vilniaus gubernijos ir įkurta tik 1843 metais. Gudijos mokslo apygardos centras buvo

Vitebske, apygardai priklausė Vitebsko, Mogilevo ir Minsko (Miensko) gubernijos. Tiek Lietuvos (Vilniaus), tiek Gudijos mokslo apygardos, palyginus su kitomis apygardomis, užimdavo mažus plotus.

Mokslo apygarda	Mokyklų skaičius	
	1830 m.	1831 m.
Petrapilio	246	195
Maskvos	305	309
Dorpatu (Tartu)	235	193
Vilniaus	393	91
Charkivo	219	233
Kazanės	107	109
Gudijos	45	78
Odesos	13	18
Užkaukazio ³	4	8
Sibiro	37	37
Viso	1604	1271

Tuo būdu 1830 metais Vilniaus mokslo apygardos mokyklos sudarė net 24,5% visų imperijos mokyklų. 1831 m. pasitenkinta jau 7,1%. Nors Petrapilio ir Dorpatu apygardų mokyklų skaičius irgi sumažėjo, tačiau ne taip jau žymiai: Dorpatu apygardoje liko 82,1% mokyklų palyginus su 1830 metais, Petrapilio – 79, 2%. Tuo tarpu Vilniaus mokslo apygardoje buvo palikta tik 23,1% mokyklų prieš metus buvusiųjų, tai yra mažiau kaip ketvirtis.

Mokytojų ir mokinių skaičiaus sumažėjimas Vilniaus mokslo apygardoje buvo tikrai katastrofiškas: mokytojų sumažėjo daugiau kaip per pusę, mokinių liko tik trečdalis.

Mokslo apygarda	Mokytojų skaičius metais	
	1830	1831
Petrapilio	303	309
Maskvos	1012	932
Dorpatu (Tartu)	725	762
Vilniaus	880	306
Charkivo	676	827

3 A) Užkaukazės.

Kazanės	436	456
Gudijos	85	301
Odesos	62	142
Užkaukazio	--	35
Sibiro	105	100
Viso: pagal knygą	4283	4170
tikrumoje	4284	3170

1830 metais mokytojai⁴ sudarydavo 20,5% visų imperijos mokytojų, 1931 metais – tik 9,6%.

Mokslo apygarda	Mokinių skaičius metais	
	1830	1831
Petrapilio	9489	8714
Maskvos	15575	11969
Dorpato (Tartu)	7310	7625
Vilniaus	19079	6654
Charkivo	15068	14648
Kazanės	6663	6881
Gudijos	3407	4712
Odesos	754	1214
Užkaukazio	--	709
Sibiro	2035	2241
Viso: pagal knygą	82832	70662
tikrumoje	79380	64367

Pagal mokinių skaičių Vilniaus mokslo apygarda buvo 1830 metais pirmojoje vietoje, 1831 metais ji užėmė jau tik šeštą vietą! Pasikeitė ir apygardos mokyklų mokinių % palyginus su visų mokyklų mokiniais: 1830 m. – 24,0%, o 1831 m. tik 10,3%.

Gausus Lietuvos mokyklų studentų ir mokinių prisidėjimas prie sukilimo rusų akimis žiūrint turėjo pateisinti mokyklų uždarymą, mokytojų ir mokinių skaičių mažinimą. M. V. Dovnar-Zapolskij ir D. Z. Šendrik [10] pažymi: „Tuojau po sukilimo matomai pradėta galvoti apie krašto surusinimą, iš pradžių ne labai aiškiai. Vyriausybei kėlė nerimą platus vietinių mokyklų žydėjimas. Jos

4 A) Vilniaus mokslo apygardos.

buvo katalikų ir unijotų⁵ rankose. Vyriausybė pradėjo mažinti mokyklų skaičių, nepakeičiant jų rusiškomis mokyklomis. 1834 metais valdiškų mokyklų skaičius buvo sumažintas pusiau⁶. Kaip matome iš E. Ziablovskio statistikos tas sumažinimas buvo dar žymesnis...

NUORODOS

- [1]. Е. Зябловскій. Российская статистика. Санкт Петербург, 1832, Lietuvos Mokslų Akademijos bibliotekoje Vilniuje, šifras 514242.
- [2]. Iš jų 14.471 rankraštis.
- [3]. 1832 metais, uždarant Vilniaus biblioteką, jo bibliotekoje skaitoma buvo apie 52.000 t. Библиотеки вильнские. Wilno, 1932, pusl. 3.
- [4]. Atstatyta ir papildyta po 1812 metų gaisro.
- [5]. Музейюс atidarytas Petrapilyje 1830 m., į Maskvą perkeltas buvo tiktai 1861–1862 metais. Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона. Спб., Т. III а, (6-pustomis), pusl.797.
- [6]. Vilniaus universiteto bibliotekos knygos, išskyrus tas, kurios liko Vilniaus R.-K. Dvasinėje Akademijoje ir Vilniaus Mediko-Chirurginėje Akademijoje, buvo perkeltos 1832–1835 m. į Kijevo universiteto biblioteką – apie 8000 t. ir į Charkivo universiteto biblioteką – daugiau kaip 3000 t. Įdomu pažymėti, kad paskutiniame kare šių bibliotekų likimas galėjo būti liūdnas. Jos galėjo smarkiai nukentėti evakuacijos metu. Tą pat tenka pasakyti ir apie b. R.-K. Akademijos biblioteką Petrapilyje.
- [7]. Раčioje Rusijoje gimnazijos daugiausia buvo gubernijos miestuose, Lietuvoje gi net ir miesteliuose, pav. Kėdainiuose, Kražiuose.
- [8]. Privačios mokyklos, daugiausia mergaitėms skiriamos.
- [9]. E. Ziablovskio statistikoje klaidingai parodyta suma.
- [10]. Россия. Том IX. Спб., 1905, pusl. 108.

Vilnius, 1944.5.14